

ZDZISŁAW KUPISIŃSKI SVD

 <https://orcid.org/0000-0003-4775-278X>

TRADYCYJNE ZAWARCIE MAŁŻEŃSTWA U LUDU ENGA W PAPIUI-NOWEJ GWINEI

Małżeństwo towarzyszy człowiekowi od początku jego istnienia. Ta instytucja znana jest wszystkim społecznościom świata, bowiem stanowi ona kluczowy element w każdej kulturze¹. W cywilizacji europejskiej ukształtowanej na tradycji i wartościach chrześcijańskich małżeństwo jest podstawową komórką społeczną i ma charakter monogamiczny. Posiada wymiar zarówno świecki, jak i religijny. Postrzega się je w wielu aspektach, między innymi w ujęciu prawnym, społecznym, religijnym itp. Podkreślając charakter socjologiczny małżeństwa, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* definiuje je w następujący sposób: „jedna z najstarszych instytucji społecznych, polegająca na związku kobiety i mężczyzny, będącym podstawą utworzenia rodziny, w większości kultur zatwierdzonym prawem państwowym albo religijnym”².

W poniższym artykule, podejmując problematykę małżeństwa, autor pragnie zaprosić czytelnika w świat innych kultur, na odległą Melanezję, i ukazać tamtejsze tradycyjne zwyczaje i obrzędy praktykowane przy zawieraniu małżeństwa w Papui-Nowej Gwinei. Na wyspie Nowa Gwinea rozwinęło się wiele rdzennych kultur, jednakże Papuasi, mimo nieuniknionej akulturacji postępującej pod wpływem globalizacji, starają się żyć w tradycyjnych wioskach i zachowywać swoje obyczaje.

ZDZISŁAW KUPISIŃSKI SVD (KUL) – dr hab. nauk teologicznych, Katedra Religiologii i Misjologii w Sekcji Teologii Fundamentalnej, Wydział Teologii KUL; dzidek@kul.pl.

¹ S. Szykiewicz, *Małżeństwo*, w: *Słownik etnologiczny, terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa – Poznań 1987, s. 222–225.

² *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgórkowa, t. 20, Poznań 1999, s. 195.

Życie codzienne zwykle koncentruje się na rodzinie wielopokoleniowej, której głównym obowiązkiem jest produkcja żywności na utrzymanie i wychowywanie dzieci. Niezwykle ważny element stanowi wewnętrzna więź i kultywowanie rytuałów³.

Przedmiotem artykułu są obrzędy matrymonialne w Papui-Nowej Gwinei. W opracowaniu zagadnienia autor skoncentruje się na wybranej społeczności tego kraju, jaką jest lud Enga, który tworzy tam jedną z najliczniejszych grup etnicznych⁴. Ów lud znany jest z rygorystycznego separowania mężczyzn od kobiet. Podczas menstruacji kobiety nie mogą przebywać w męskiej części wioski, a współżycie jest zabronione. Obawiają się skalania płynami kobiet. Dziedziczne wodzostwo nie stanowi elementu kultury Enga. Mężczyźni uzyskują przywództwo dzięki męstwu okazanemu w walkach plemiennych, sprawnościom w zarządzaniu ceremonialnym bogactwem, zdolnościom krasomówczym i innym⁵.

Zarówno u ludu Enga, jak i we wszystkich społecznościach Nowej Gwinei małżeństwo jest nie tylko ceremonialnym zawarciem związku osób uprawnionych do współżycia, ale stanowi początek zacieśniania więzów pomiędzy dwiema rodzinami i klanami. Dotyczy nie tylko młodej pary, bowiem angażują się weń krewni, rodzina, całe klany z obojga stron. Dlatego małżeństwo tradycyjne ma na względzie przede wszystkim dobro klanu. Przy zawarciu tego związku i połączeniu się dwóch klanów

---

³ Papua-Nowa Gwinea leży we wschodniej części Nowej Gwinei oraz na sąsiednich archipelagach (Bismarcka, Triobrandów i Wyspach Salomona). Obejmuje wschodnią część wyspy oraz około 2800 mniejszych wysp o łącznej powierzchni 462 840 km², liczy 6,7 mln mieszkańców, posługujących się 847 językami plemiennymi. Języki urzędowe to angielski, *tok pisin* i *hiri motu*. Zob. S. Wargacki, *Papua-Nowa Gwinea*, w: EK, t. 14, Lublin 2010, kol. 1315; T. Dworecki, *Słowo wstępne*, w: *Z kraju kamiennej siekiery. Misjonarze werbiści o Nowej Gwinei 1919–1973*, red. T. Dworecki, Warszawa 1975, s. 5–6.

⁴ „Enga” jest wyrażeniem z języka *melpa* (język ludności zamieszkałych w obrębie Mount Hagen), oznacza mieszkańców i terytorium na zachód i północny zachód od górskiego pasma Hagen. Jest nazwą jednostki administracyjnej oraz języka. Określenia „enga” po raz pierwszy użył J. Taylor w raporcie z wyprawy Hagen-Sepik. Prowadzone na tym terenie archeologiczne wykopaliska wskazują, że tereny współczesnych mieszkańców Enga, jak i innych części gór, były zaludnione 10 000 lat temu. Zob. Z.Z. Kruczek, *Wśród górali w rajskim buszu. Obraz dzieła misyjnego w PNG na przykładzie katolickiej diecezji Wabag*, Marki – Struga 1997, s. 5–6; tenże, *Działalność misyjna Kościoła katolickiego w prowincji Enga w Papui Nowej Gwinei 1947–1987*, Pieniężno 1991, s. 8; P. Wissner, A. Tumu, *Historical vines. Enga networks of exchange ritual and warfare in Papua New Guinea*, Washngton 1998, s. 52.

⁵ M. Paśniowska, *Ludy świata. Etniczna podróż przez kontynenty*, oprac. D. Maybury-Lewis, W. Davis, tłum. A. Karp, Warszawa 2002, s. 64.

wzmacniają one swoją pozycję socjalną, ekonomiczną i polityczną względem innych grup społecznych⁶.

Celem, jaki autor stawia sobie w poniższym opracowaniu, jest prezentacja obrzędowości matrymonialnej, jeszcze tak żywej pod koniec XX wieku, a obecnie pod wpływem cywilizacji zachodnioeuropejskiej oraz powszechnej globalizacji docierającej do najodleglejszych zakątków naszej planety, narażonej na zatracenie i wymarcie. Dziś można jeszcze spotkać się z praktykowaniem przez miejscową ludność pewnych tradycyjnych obrzędów czy wierzeń, ale wraz z upływem lat narażone są one na zapomnienie. Podobnie dzieje się z rytuałami przejścia, do których należą obrzędy matrymonialne.

W opracowaniu powyższego zagadnienia zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa do tekstów źródłowych i opracowań oraz metodę obserwacji uczestniczącej. Autor artykułu miał możliwość partycypacji w niektórych rytuałach sezonowych i rytuałach przejścia, gdyż w latach 1987–1988 pracował w Papui-Nowej Gwinei w charakterze misjonarza. Ze względów ograniczeń objętościowych czasopisma i artykułu opracowanie nie w pełni wyczerpuje podjętą problematykę, ale przybliży czytelnikowi znaczenie i obrzędy sprawowane przy zawarciu związku małżeńskiego w innej, nieznannej Europejczykom kulturze.

Punkt pierwszy ukazuje sytuacje sprzyjające poznawaniu się młodych ludzi, drugi – okres narzeczeństwa, a ostatni – zawarcie związku małżeńskiego.

1. Kojarzenie par i przygotowanie do małżeństwa

W procesie przygotowującym do zawarcia związku małżeńskiego biorą udział nie tylko sami zainteresowani (panna i kawaler), ale także rodzina i krewni. Związkowi małżeńskiemu przypisuje się istotną rolę, gdyż stanowi on podstawę wszelkich stosunków pokrewieństwa⁷. Małżeństwo to centrum życia mieszkańców, a prokreacja jest czymś najważniejszym,

---

⁶ W. Bęben, F.M. Rosiński, *Tradycyjne małżeństwo na Nowej Gwinei i jego przemiany*, w: *Ludy i kultury Australii i Oceanii. Materiały z VI konferencji naukowej zorganizowanej we Wrocławiu w dniach 25 i 26 listopada 1994 r. przez Katedrę Etnografii Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. B. Kopydłowska-Kaczorowska, F.M. Rosiński, Wrocław 1998, s. 219; Szynkiewicz, *Małżeństwo*, s. 222.

⁷ A. Kozyna, F.M. Rosiński, *Struktura społeczna plemion górskich na Nowej Gwinei*, w: *Australia i Wyspy Pacyfiku. Ludy i kultury*, red. E. Pietraszek, Wrocław 1983, s. 55 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, no. 594).

gdyż przekazywanie życia zapewnia ciągłość i kontynuację linii rodowej i klanu. Dlatego zawarcie związku małżeńskiego nie jest sprawą tylko dwojga młodych osób, ale stanowi wydarzenie ważne dla całego klanu. Młodzieniec, poszukując przyszłej żony, zwraca uwagę na takie jej cechy, jak: stan zdrowia, pracowitość, posłuszeństwo wobec rodziców, sposób prowadzenia domostwa itp. Z kolei panna i jej rodzina na pierwszym miejscu stawiają wysokość zapłaty, jaką kawaler może zaoferować za swoją wybrankę, niezwykle istotne jest również jego zdrowie i pracowitość⁸.

U ludu Enga pozyskanie względów osoby płci przeciwnej (nasze „zalo-ty”) określane jest terminem *tanim bel*, używa się go zarówno w stosunku do dziewcząt, jak i chłopców. Najlepszą okazją do zapoznania się młodych ludzi jest uroczystość *sing-sing*⁹, kiedy to zbiera się ludność z różnych klanów, aby świętować ważne dla klanu wydarzenie bądź zebrać pieniądze na jakiś publiczny cel. Wówczas omawia się też wymianę darów, co stanowi pierwszy etap drogi zmierzającej do małżeństwa. Tego typu spotkania są dla młodych ludzi okazją, aby zawrzeć znajomość z przedstawicielami innych klanów i ewentualnie okazać swe zainteresowanie płcią przeciwną. Dla części młodzieży *sing-sing* jest świętem o wielkim znaczeniu, gdyż wówczas po raz pierwszy mogą publicznie zaprezentować się w stroju uroczystym, przygotowania trwają bowiem niekiedy nawet kilka dni (malowanie ciała, wykonywanie trawiastych spódniczek czy przygotowanie masek)¹⁰.

Innym, istotnym dla młodzieńców wydarzeniem, w którym można dostrzec elementy zalotne, jest inicjacja, odbywająca się w odstępach dwuletnich. Po raz pierwszy chłopcy biorą w niej udział, gdy wykazują oznaki dojrzenia. Dopiero po udziale w trzech (do sześciu) takich obrzędach są uznawani za dojrzałych, zdolnych do małżeństwa i gotowych do przyjęcia roli mężczyzn w społeczeństwie. Na pierwszy etap inicjacji składają się rytuały wzrostu i oczyszczenia, a także otrzymanie wskazówek, jak postępować z kobietami. W drugim etapie młodzieńcy przygotowywani są do pełnienia w społeczności funkcji publicznych jako mężczyźni. Część trzecia obejmuje

---

⁸ Powszechne na badanym terenie. A. Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa u ludu Enga w Papui Nowej Gwinei, Lublin 2001, s. 23 (mps KUL); por. W. Bęben, *An Anthropological view of sexuality*, w: *Human Sexuality in Melanesian Cultures*, red. J.F. Ingebritson, Goroka 1990, s. 54 (*Point series*, no. 14).

⁹ Wyraz zaczerpnięty z języka *pidgin*, oznacza taniec połączony ze śpiewem. Zob. Dworecki, *Słowo wstępne*, s. 5; W. Dworczyk, *My dzicy Papuasi*, Warszawa 1975, s. 165.

¹⁰ A. Woźnicki, *W poszukiwaniu człowieka pierwotnego*, Lublin 1994, s. 16; obserwacja własna.

oficjalną prezentację inicjowanych oraz ich zaloty względem dziewcząt biorących udział w tym etapie obrzędów. Jeden cykl inicjacji trwa około 5 dni¹¹. W ostatnią noc przed przewidywanym zakończeniem odosobnienia chłopców, dziewczęta wraz z przyjaciółmi odwiedzają rodziców ulubionego młodzieńca. Zwyczajowo wita się ich posiłkiem. Bywa, że rodzice zapraszają inną, wybraną przez siebie dziewczynę, gdyż wydaje im się bardziej odpowiednią kandydatką na synową. W sytuacji, gdy kilka dziewcząt walczy o względy tego samego kawalera, dochodzi nawet do dewastacji ogrodu wokół domu jego rodziców. Tego zachowania nie odbiera się jednak jako powodu do złości, stanowi raczej sytuację komiczną, którą traktuje się z przymrużeniem oka. W piątym dniu panny, które mają wybranych chłopców, udają się w towarzystwie swych przyjaciółek w poblizkie miejsca przebywania chłopców. Dziewczęta najpierw ukrywają się w buszu i podsłuchują młodzieńców, a wychodząc z buszu – tańczą i śpiewają. Wówczas najstarszy z grupy inicjowanych chłopców (ubrany bez liści okrywających pośladki) wychodzi na zewnątrz, wręcza grupie dziewczyn pałacy się kij, co oznacza, że zostały zaakceptowane przez młodzieńców¹².

Na miejscu ceremonii młodzieńcy – ubrani w tradycyjne stroje – ustawieni jeden obok drugiego śpiewają pieśni inicjacyjne. Tematyka pieśni nawiązuje do snów, jakich doświadczali w czasie inicjacji. Na początku tańczą w swoim, męskim gronie, po pewnym czasie dołączają do nich grupy dziewcząt, które, trzymając się pod ręce, tworzą krąg, jednocześnie tańcząc i śpiewając obraźliwe piosenki pod adresem innych dziewcząt. Treść pieśni nawiązuje do sfery intymnej bądź opisów narządów płciowych. Bywa, że publicznie wskazuje się jednego z inicjowanych, informując obecnych, iż już wcześniej miał on kontakt płciowy ze swoją wybranką. Śpiew tego typu pieśni jest zabroniony w innych okolicznościach¹³.

„Syn Yalya jest młody,
Jest młodym chłopcem,
A mimo to ma wiele przyjaciółek.

---

¹¹ Ph. Gibbs, *Titi Pingi. Theology of an Enga Praise Poem*, „Catalyst”, 20(1990), nr 3, s. 219; tenże, *Lepo: An Exercise in Horticultural Theology*, „Catalyst”, 18(1988), nr 3, s. 219; Bęben, Rosiński, *Tradycyjne małżeństwo na Nowej Gwinei i jego przemiany*, s. 75.

¹² J. Larson, *Enga courtship and marriage customs*, Amapyaka 1988, s. 16; Sroka, *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa*, s. 27–28.

¹³ Zob. A. Kyakas, P. Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, Buranda 1992, s. 219; Sroka, *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa*, s. 28–29; obserwacja własna.

Penis Poko nie śpi
Kręci się w koło
Aby znaleźć to, co jest w środku”¹⁴.

Po zakończeniu tańców najsilniejsza panna wyciąga młodzieńca z szeregu i wprowadza do środka dziewczęcego okręgu. W rytm pieśni dziewczęta zabierają mu kamienną siekierę, ozdoby i niektóre elementy stroju, pozostawiając go prawie nagim. Gdy jakaś inna dziewczyna wdrze się do środka, zabierze chłopcu siekierę i uda się z nią do domu, a po skończonej ceremonii młodzieniec wraz z przyjaciółmi pojawi się u niej z próbą o oddanie siekiery, oznacza to, że jest nią zainteresowany jako przyszłą kandydatką na żonę¹⁵.

Inicjatorami spotkań, podczas których młodzi mają możliwość okazać uczucia względem siebie, mogą być rodzice chłopca, on sam, ktoś występujący w jego imieniu, ale także sama dziewczyna, jej rodzice, bądź ktoś inny reprezentujący ich. Kawaler zaprasza na spotkanie od 6 do 9 przyjaciół ze swego klanu, którzy informują rodziców dziewczyny lub ją samą o takowych zamiarach i ustalają konkretny dzień spotkania. Jeśli propozycja uzyskuje akceptację dziewczyny i jej rodziców, panna zaprasza swoje przyjaciółki. Na umówione spotkanie rodzina dziewczyny przygotowuje poczęstunek w postaci pieczonych słodkich ziemniaków (*kaukau*) i różnych warzyw, z ogrodu przynosi także trzcinę cukrową. Posiłek spożywany jest na zewnątrz, po nim kobiety przechodzą do specjalnego budynku zwanego domem kobiet, a ojciec dziewczyny, bracia i pozostali przedstawiciele płci męskiej – do domu mężczyzn. Następnie kawalerowie udają się do domu kobiet. Podczas spotkania pomieszczenie podzielone jest na dwie części: jedną zajmują kobiety, a drugą mężczyźni. Obie strony oddziela płonące ognisko. Podczas kojarzenia par uczestnicy wydarzenia śpiewają piosenki i recytują miłosną poezję. W tym czasie chłopcy zmieniają swoje miejsca i siadają obok wybranki serca, jednak na tym etapie znajomości nie mogą tego okazać publicznie¹⁶. Zaloty na ogół trwają do rana. Śpiewane wówczas pieśni mówią o miłości, ale

¹⁴ Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 29–30.

¹⁵ A. Tumu [i in.], *A view of Enga culture*, Wabag 1989, s. 27; Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 30.

¹⁶ Zob. L. Spryth, *Mee enda – Only a woman. Today's Enga women in environment of change*, w: *New Horizons for Melanesian Women*, red. R. Jamieson, Goroka 1975, s. 27 (*Point series*, no. 2); Larson, *Enga courtship and marriage customs*, s. 10.

zawierają także wątki dotyczące zmartwień spowodowanych brakiem kawalera, obawy przed małżeństwem i koniecznością opuszczenia przez dziewczynę rodziców i krewnych itp. Oto jedna z pieśni wyrażających samotność i tęsknotę:

„Tęskniąc do twego serca,
Pomimo że moje serce jest inne,
Mój kochanek jest jak cierń w moim sercu,
Gdyby był blisko, usłyszałby mój płacz”¹⁷.

Dziewczyny, po zasłyszaniu pogłosek, że ich kochanek spotyka się z inną dziewczyną, pragną zatrzymać go dla siebie, wykorzystując w tym celu zaklęcia miłosne. Polegają one na wypowiedzeniu magicznych słów (*nemongo*)¹⁸ podczas wykonywania określonych czynności. Skutek zaklęć jest taki, że wywołuje w młodzieńcu uczucie tęsknoty za dziewczyną, to ona zaczyna być osobą dominującą w ich relacji. Gdy podporządkuje sobie chłopca, wówczas porównywany jest on do psa wiernego właścicielowi lub do ptaka żyjącego w pobliżu domów (*lyuki*). Poniżej przytoczę tekst zaklęcia, które wypowiedziane jest w czasie przygotowywania dla chłopca posiłku. Danie nie może być obfite, aby młodzieniec nie podzielił się nim z kimś innym, co oznaczałoby, że ożeni się z inną dziewczyną.

„Oddaję mu moje serce.
Jego i moje serce powinny się spotkać i tworzyć jedno,
Poczuj jak to pali, poczuj ten ból.
Nasza miłość powinna być razem, powinna tworzyć jedno,
Poczuj jak to pali, poczuj ten ból”¹⁹.

Bywa i tak, że niektóre zazdrosne dziewczęta nie chcą pogodzić się z faktem, iż ich wybranek jest z inną. Praktykują zaklęcia, które mają źle wpłynąć na jego wygląd zewnętrzny. „Życzą” mu, by mimo młodego wieku, był pomarszczony, wyglądał staro i obrzydliwie. Na ogół zaklęcia miłosne praktykowane są przez dziewczyny. Jedyny wyjątek stanowi inicjacja mężczyzn, kiedy to chłopcy odwołują się do zaklęć, chcąc w ten

---

¹⁷ Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 36.

¹⁸ W języku enga oznacza „czary”. Zob. A. Lang, *Enga dictionary with English index*, Canberra 1973, s. 75; Wiessner, Tumu, *Historical vines. Enga networks of exchange ritual and warfare in Papua New Guinea*, s. 40.

¹⁹ Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 38.

sposób sprowokować dziewczęta, aby przyszły następnego dnia do chaty inicjacyjnej. Chłopcy podgrzewają w ogniu kije bambusowe i wymieniają imiona oczekiwanych dziewczyn. Rozpalone kije wyjmują z ogniska i uderzają nimi o pnie drzew lub o kamienie w celu wywołania hałasu. Zabieg ten ma uniemożliwić dziewczynie wykonywanie jakichkolwiek prac w domu i skierować jej myśli ku chłopcu²⁰.

2. Narzeczeństwo

W małżeństwie tradycyjnym szczególne znaczenie przypisywano okresowi narzeczeństwa. Jest to czas nawiązywania kontaktów pomiędzy klanem pana młodego a klanem panny młodej. W tym czasie dochodzi do wymiany dóbr pomiędzy klanami i ustalenia małżeńskiej płatności za narzeczoną. Owej zapłaty nie realizuje się jednorazowo, stanowi jedynie początek czasami wieloletniej wymiany korzyści. Młodzieniec, chcąc poślubić dziewczynę, najpierw rozmawia na jej temat ze swymi rodzicami: co o niej sądzą i czy małżeństwo przyniesie dobrą wymianę dóbr między klanami. Rodzice zwracają uwagę na jej osobowość i pracowitość. Bywa, że kawaler wystawia swą wybrankę „na próbę” i proponuje jej odbycie stosunku seksualnego. Jeśli dziewczyna ulegnie, wówczas traci w jego oczach, gdyż jej zgoda może wskazywać na niewierność w przyszłości. Kawaler zwraca uwagę na to, czy bliscy dziewczyny traktują go z sympatią, daje to bowiem nadzieję na ich pomoc w przyszłości. Młodzieniec obserwuje także, w jaki sposób narzeczoną odnosi się do jego rodziców, czy ma do nich szacunek, gdyż po zawarciu małżeństwa dziewczyna przechodzi do klanu swego męża i pracuje z jego krewnymi²¹.

Po otrzymaniu akceptacji rodziców, młodzieniec rozmawia z przedstawicielami klanu oraz krewnymi i stara się ich przekonać, by pomogli mu w zebraniu odpowiedniej ilości świń oraz innych dóbr niezbędnych do zapłaty matrymonialnej. Jeśli otrzymuje pozytywną odpowiedź, wówczas z tą wiadomością posyła do rodziców dziewczyny brata lub kuzyna. Rodzice dziewczyny dokonują analogicznych klanowych spekulacji: czy kandydat na męża rokuje dobrą wymianę dóbr. Pragną, aby ich córka po-

---

²⁰ Larson, *Enga courtship and marriage customs*, s. 7; Sroka, *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa*, s. 39–41.

²¹ Zob. Kyakas, Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, s. 68. Powszechnie na badanym terenie.

ślubiła męża z bogatego i dużego klanu, gdyż są przekonani, że korzystna wymiana daje gwarancję na dobre traktowanie ich córki²².

Jeśli rodzice i dziewczyna zgadzają się na zawarcie małżeństwa, panna młoda zaprasza przyjaciółki i prosi, aby pomogły jej w przygotowaniu stroju. Na ubiór składają się: spódnica pleciona z trawy, nakrycie głowy przypominające kaptur ozdobiony muszlami, długie sznury udekorowane nasionami z drzew, muszle perłowe i ozdobny pas. Charakterystycznym elementem stroju jest worek z długimi uchwytami, pleciony tylko na tę okazję z włókien specjalnej rośliny. Wykonuje go najczęściej mama dziewczyny lub najbliższa krewna. Gdy wszystko jest przygotowane, zaprasza się starszą kobietę znającą zaklęcia magiczne. Ta, podczas ubierania dziewczyny, wypowiada życzenia, aby panna młoda otrzymała jak największą zapłatę małżeńską. Gdy dziewczyna jest już ubrana, jej matka wychodzi przed dom i wykrzykuje nazwy różnych ptaków, jeśli przyfruną, oznacza to, że dziewczyna otrzyma wiele świń. Od ojca panna dostaje kij weselny lub oszczep, który ma przy sobie podczas wszystkich negocjacji dotyczących płatności oraz w czasie ceremonii ślubnej²³.

Panna młoda ubrana w tradycyjny weselny strój udaje się w towarzystwie przyjaciółek do domu narzeczonego. W czasie drogi dziewczęta śpiewają pieśni o wysokiej zapłacie. Po przybyciu do wioski i odśpiewaniu kilku pieśni dziewczęta udają się do domu kobiet, a panna młoda ustawia swój kij weselny na zewnątrz domu. Jest to znak dla młodzieńców z klanu pana młodego, że mogą wejść i zapoznać się z przybyłymi dziewczynami. Przychodzących chłopców pozdrawia młoda, wszyscy oprócz niej wchodzi do domu kobiet. Następnie dołączają do nich rodzice chłopca, krewni i członkowie klanu. Krewni i starsi klanu posyłają jedną z towarzyszek panny młodej, by poinformowała rodziców dziewczyny o miejscu i czasie spotkania z rodzicami kawalera w celu przekazania świń stanowiących pierwszą część zapłaty matrymonialnej²⁴.

Klany spotykają się najczęściej w połowie drogi. Członkowie klanu panny młodej siadają naprzeciw klanu pana młodego, przegrodę stano-

---

²² Tumu [i in.], *A view of Enga culture*, s. 28; Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 44–46.

²³ Zob. T. Lehman, H. Schaan, *Brideprice in Enga Marriage*, Amapyaka 1968, s. 79; Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 46–48; obserwacja własna.

²⁴ Świnie ofiarowywane podczas pierwszego spotkania były wyhodowane przez rodzinę pana młodego. Zob. Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 48–49; obserwacja własna.

wią wbijane przez mężczyzn ze strony pana młodego w jednej linii paliki, do których przywiązane są świnie. Wszyscy rozpoczynają konsumpcję przyniesionych przez ojca panny młodej pieczonych batatów i trzciny cukrowej²⁵. Po posiłku jeden z mężczyzn należący do klanu panny młodej wstaje i mówi:

„Czy chcesz poślubić tego mężczyznę?
Jeśli tak, to przyjmujemy te świnie,
Ale jeśli nie, to klan mężczyzny będzie musiał
Zabrać te świnie z powrotem”

Wtedy dziewczyna odpowiada:

„Chcę poślubić tego mężczyznę,
Ponieważ byliśmy przyjaciółmi przez długi czas.
Zabierzcie świnie do swoich domów,
Poślubię tego mężczyznę”.

Po wyrażeniu przez nią zgody zadający wcześniej pytanie stwierdza:

„Wyraziłaś zgodę, a zarazem dałaś obietnicę,
dlatego zabierzemy świnie ze sobą”.

Po zakończeniu tego obrzędu klan dziewczyny zabiera świnie i wraca do swych domostw, a panna młoda wraz z jedną ze swych kuzynek udaje się z przyszłym mężem i jego klanem na ich terytorium. Od tego momentu rozpoczyna się okres narzeczeństwa, który trwa od kilku tygodni do roku, a uwarunkowane jest to terminem zebrania ustalonej między klanami zapłaty. Odtąd panna młoda mieszka na terytorium pana młodego, stara się poznać jego krewnych i członków klanu, pomagają jej siostry młodzieńca lub kuzynki²⁶.

W języku Enga termin używany na określenie płatności małżeńskiej wobec rodziców i klanu, z którego pochodzi panna młoda brzmi *enda yore*²⁷. Nie oznacza to, że kobietę się „kupuje”, gdyż jest ona stawiana wyżej niż dobra materialne. Małżeństwo i jego legalizacja ma znaczny wpływ na pomyślność ekonomiczną i socjalną dwóch klanów. Poprzez

---

²⁵ Zob. P.L. Takori, *Some Notes on Customary and De facto Marriages in Papua New Guinea*, „Catalyst”, 16(1986), nr 4, s. 303.

²⁶ Sroka, *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa*, s. 50–51; por. Tumu [i in.], *A view of Enga culture*, s. 29; obserwacja własna.

²⁷ Lang, *Enga dictionary with English index*, s. 29.

zapłatę małżeńską powstaje łączność oraz pewne powiązania społeczno-ekonomiczne między obydwu klanami, i to do nich przywiązuje się większą uwagę niż do samej zapłaty, w której skład wchodzi m.in. świnie, muszle, pieniądze, siekiery, szpadle itp. Młody mężczyzna, zbierając taką zapłatę, uzależnia się od ojca i jego braci. To właśnie bracia ojca muszą przekonywać pozostałych członków klanu, aby materialnie wsparli ich bratanka. Im mniejszy klan, tym więcej krewnych angażuje się w zebraniu zapłaty małżeńskiej. Spotkania między klanami rozpoczynają się z chwilą zawarcia narzeczeństwa i odbywają się każdorazowo, gdy panu młodemu uda się zebrać dobra materialne. Do spotkań dochodzi na terenie klanu dziewczyny, która przybywa na nie z klanem pana młodego, ale zajmuje miejsce u boku swej rodziny. Podczas spotkań przemowę zawsze rozpoczyna wybrany mężczyzna z klanu młodzieńca. Dokonuje on m.in. prezentacji świń i innych dóbr, i zwraca się do klanu dziewczyny z prośbą o ich przyjęcie. Koniecznym warunkiem każdego z tych spotkań jest potwierdzenie przez dziewczynę woli wyjścia za mąż za tego młodzieńca. Jej odmowa przerywa okres narzeczeństwa, a jej klan zmuszony jest zwrócić wszystko, co dotychczas otrzymał w ramach zapłaty małżeńskiej²⁸.

Od momentu przybycia panny młodej do klanu pana młodego do dnia ceremonii zaślubin niemal codziennie odbywają się spotkania zalotne. Biorą w nich udział przyjaciółki z klanu dziewczyny i młodzieńcy z klanu chłopca. Każdego dnia o zachodzie słońca panna młoda w towarzystwie pięciu lub sześciu dziewcząt wychodzi przed dom kobiet i przez około godzinę śpiewa pieśni, po czym kontynuuje w domu. Śpiew rozbrzmiewa również na godzinę przed wschodem słońca. W tekstach pieśni zamieszczone są imiona mężczyzn i kobiet z klanu młodzieńca, aby ich zachęcić do pomocy materialnej przy gromadzeniu zapłaty²⁹.

Narzeczeństwo to także okres, kiedy dziewczyna przygotowuje się do pełnienia nowej roli w rodzinie i społeczeństwie – żony i matki. Uczy się, jak zachowywać się w czasie ciąży. Przez pierwsze pięć miesięcy nie powinna ciężko pracować ani spożywać wieprzowiny, zalecane są zaklęcia stymulujące prawidłowy rozwój dziecka i wpływające na jego płęć – ocze-

---

²⁸ E. Haanstad, W. Bogerhoff Mulder, *Bride-price*, w: *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, red. D. Levinson, M. Ember, vol. 4, New York 1996, s. 151; S. Szynkiewicz, *Płatność małżeńska*, w: *Słownik etnologiczny*, s. 275–277; Sroka, *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa*, s. 52–54.

²⁹ Larson, *Enga courtship and marriage customs*, s. 12.

kuje się chłopca, aby odziedziczył ziemię po ojcu. W drugim okresie ciąży zaleca się wykonywanie cięższych prac, gdyż wysiłek ma pomóc łatwiej urodzić dziecko. Podczas porodu dziewczynie towarzyszy matka lub siostra męża, a ich pomoc polega na wypowiedaniu zaklęć, jak np. „Czy to jest dziewczyna w moim wnętrzu, czy też jest to chłopak? Wyjdź na zewnątrz tak łatwo jak kał, wyjdź na zewnątrz tak łatwo, jak moc”³⁰. Po porodzie kobieta ma zakaz spotykania się z mężem, gdyż według wierzeń znajduje się w takim stanie, jak w okresie menstruacji, a więc niebezpiecznym, ojciec może zobaczyć dziecko dopiero po pięciu dniach, aby mu swym spojrzeniem nie zaszkodzić. Narzeczeństwo to czas nauki również dla kawalera. Pomimo że gruntowną wiedzę zdobywa podczas inicjacji, to przed zawarciem małżeństwa starsi członkowie klanu przekazują mu pewne uwagi, jak postępować z żoną podczas menstruacji i po porodzie, a także wskazówki jak się zachować w przyszłości w przypadku sytuacji kryzysowych w małżeństwie³¹.

3. Zawarcie małżeństwa

W wierzeniach ludu Enga duże znaczenie posiadają nie tylko słowa, ale i gesty, czyny, które podkreślają wartość i podniosłość wydarzenia. Szczególnie istotna jest wymiana dóbr, na którą składa się seria czynności rozłożonych w czasie.

Gdy pan młody wraz z rodziną uznają, że większość członków klanu już ich wspomogła materialnie, włączając się do zapłaty małżeńskiej, informują o tym rodziców panny młodej, aby ustalić dzień i miejsce zaślubin³². Wybór miejsca zależy od liczebności obu klanów. Przygotowanie do ceremonii rozpoczyna się we wczesnych godzinach porannych i przebiega analogicznie u chłopca i u dziewczyny. Ojciec pana młodego i najbliżsi jego krewni rozdzielają między sobą i wśród innych mężczyzn klanu określone zadania niezbędne do sprawnego przebiegu obrzędów zaślubin. W przeddzień należy przygotować odpowiednią ilość kamieni, drewna, liści bananowca, liści drzewa cedrowego, bananów i warzyw. W godzinach porannych – często przed wschodem słońca – w dniu ślubu wokół domu młodzieńca zbierają się jego krewni, gromadzą

---

³⁰ Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 63–64.

³¹ Zob. Lehman, Schaan, *Brideprice in Enga Marriage*, s. 88; Kyakas, Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, s. 99.

³² Lehman, Schaan, *Brideprice in Enga Marriage*, s. 80; obserwacja własna.

potrzebne przedmioty i przyprowadzają świnie, które mają być zabite tego dnia. Kilku mężczyzn kopie duży dół o głębokości około 80 cm (jego wielkość uzależniona jest od liczby gości), w którym umieszcza się mięso, warzywa i banany. Inni przygotowują ognisko do opalenia świń i rozgrzania kamieni, a pozostała grupa mężczyzn zajmuje się zabijaniem świń. Zabite zwierzęta opala się na ognisku, a następnie w ich skórę wciera się glinę, polewa wodą i czyści chropowatym kamieniem, by usunąć sierść i zapach spalenizny. Potem w ognisku umieszcza się wcześniej przygotowane gładkie kamienie (najlepiej rzeczne) o wielkości pięści mężczyzny lub głowy małego dziecka, ich ilość zależy od liczby zabitych świń. Na koniec do przygotowań dołączają kobiety, które pomagają w umyciu, obraniu i pokrojeniu wcześniej przygotowanych warzyw i bananów³³.

Po oczyszczeniu świń i rozłożeniu na wcześniej przygotowanych liściach drzewa bananowego i liściach drzewa chlebowego mężczyźni dokonują ich patroszenia i przyrządzają tradycyjną potrawę *mumu*³⁴. Częstość wszystkich zgromadzonych kawałkami mięsa, które później pieczone jest na kijkach nad ogniskiem. Przymakiem dla dzieci są uszy. Wnętrznosci świnie, takie jak żołądek i jelita, umieszcza się w *bilumach*³⁵ wyłożonych bananowymi liśćmi, kobiety udają się z nimi nad rzekę w celu ich obmycia w bieżącej wodzie. Następnie kobiety kroją jelita na drobne kawałki i wkładają razem z cebulą i imbirem do glinianego garnka i tak pod przykryciem zagrzebują w ognisku, aby po upływie godziny poczęstować nimi uczestników uroczystości zaślubin³⁶.

Dół mający służyć przyrządzaniu mięsa wykłada się liśćmi z banana. Na dnie umieszcza warstwę gorących kamieni i pokrywa liśćmi z kapu-

---

³³ Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 68–69; obserwacja własna.

³⁴ *Mumu* – wyrażenie zaczerpnięte z języka *pidgin*, oznacza metodę gotowania i żywność przygotowaną w ten sposób. F. Mihalic, *The Jacaranda dictionary and grammar of Melanesian Pidgin*, Port Moresby 1971, s. 137.

³⁵ *Bilum* – jest to siatka pleciona z włókien specjalnego drzewa z długimi „uszami”, które najczęściej zakłada się na głowę, a służy do przenoszenia różnych przedmiotów (słodkie ziemniaki, inne warzywa itd), a nawet niemowląt. Mihalic, *The Jacaranda dictionary and grammar of Melanesian Pidgin*, s. 71–72; obserwacja własna.

³⁶ W procesie dzielenia świnie zwraca się uwagę, aby rozdzielić te jej części, które wymagają wyższej temperatury podczas gotowania, przy czym tuszę zachowuje się w całości. Dlatego najpierw odcina się głowę, a po rozcięciu mostka i żeber oddziela klatkę piersiową. Wycina się także kręgosłup tak, aby nie uszkodzić skóry. Zob. Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 70–72; obserwacja własna.

sty oraz liśćmi z drzewa chlebowego. Na tak przygotowanym podłożu układa się kawałki mięsa oraz świńskie łby, do których wnętrza wkłada się gorące kamienie. Całość owijana jest liśćmi z kapusty lub drzewa chlebowego i przykryta gorącymi kamieniami. Kolejną warstwę stanowią warzywa i banany oraz duże ilości drzewa chlebowego, na które kładzie się zabezpieczone liśćmi gorące kamienie. Całość jest spryskiwana wodą, aby podczas gotowania powstała odpowiednia ilość pary, i szybko przykrywana wystającymi z dołu częściami liści bananowych oraz trawą lub suchymi liśćmi, to wszystko obsypuje się ziemią. Gotowanie mięsa trwa od dwóch do trzech godzin³⁷.

W klanie panny młodej przygotowania do uroczystości wyglądają podobnie. Zasadnicza różnica polega na tym, że zabija się mniej świń – na ogół około 1/3 ilości zadeklarowanej przez klan młodzieńca, dlatego przygotowanie potraw rozpoczyna się później, aby zostały ugotowane w tym samym czasie, co w klanie chłopca. We wczesnych godzinach popołudniowych jedna lub dwie osoby wyruszają do klanu chłopca, aby sprawdzić, na jakim etapie są przygotowania. Gdy wszystko jest gotowe, posłannicy wracają i rozpoczynają się wstępne ceremonie³⁸.

Tuż przed wyjęciem mięsa z dołu, krewne młodzieńca ubierają pannę młodą, zaczynając od nasmarowania całego jej ciała świńskim tłuszczem (strój opisano w paragrafie pierwszym). Gdy dziewczyna jest ubrana, mężczyźni wyjmują mięso i warzywa z dołu. Banany, liście drzewa chlebowego, warzywa i kawałki mięsa umieszczają w *bilumach*, natomiast łby i większe tusze mięsa odkładają na bok. Następnie wyruszają na wcześniej umówione miejsce spotkania z klanem panny młodej. Przyniesione przez klan pana młodego potrawy: mięso, banany, warzywa i wnętrzności ze świni układane są w linii prostej. Potem mężczyźni z klanu panny młodej układają przyniesione przez siebie pokarmy w linii prostopadłej do linii ułożonej przez klan pana młodego. Każdy ustawia się przy własnym *mumu*. W pewnej odległości od ułożonego mięsa, mężczyźni z klanu pana młodego wbijają w ziemię przyniesione ze sobą paliki, aby przywiązać do nich przyprowadzone świnię. Paliki tworzą linię równoległą do linii utworzonej przez *mumu* pana młodego³⁹.

---

³⁷ Tamże, s. 72–73; obserwacja własna.

³⁸ Tamże, s. 73; obserwacja własna.

³⁹ Tamże, s. 74; obserwacja własna.

Gdy świnie są już przywiązane, a mięso ułożone, panna młoda wychodzi na środek placu i rozdziela wśród członków własnego klanu potrawy przyniesione przez klan pana młodego. Przywołuje do siebie po kolei każdą osobę i mówi głośno, jaką część *mumu* jej ofiaruje, obdarowany wykrzykuje słowa: *yaka pilina*⁴⁰, po czym wraca do swego klanu. O tym, w jaki sposób mają być rozdzielane dobra, decyduje panna młoda z rodzicami. Z reguły najwięcej otrzymuje rodzeństwo panny młodej. Przekazywana ilość dóbr maleje w zależności od stopnia pokrewieństwa. Po obdarowaniu wszystkich uczestników oba klany rozchodzą się do swoim domostw. Co to oznacza? Jakie są tego skutki? Panna młoda może odmówić zaślubin i oddać wszystkie dobra otrzymane od klanu pana młodego do momentu, kiedy świnie nie są jeszcze zabite, a dobra nie są rozparcelowane pomiędzy członków jej klanu w czasie ceremonii zaślubin. Natomiast, gdy do tego dojdzie – małżeństwo uważa się za zawarte⁴¹.

Życiu małżeńskiemu, podobnie jak wszystkim sferom życia ludu Enga, towarzyszą zaklęcia mające na celu zapewnienie pomyślności. O tę pomyślność zabiega także nowożeńiec, dokonując wyboru mężczyzny, który będzie go uczył zaklęć. Przy wyborze zwraca uwagę na to, aby nauczyciel był żonaty i posiadał dzieci, by był silny, odnosił sukcesy w czasie polowania i dobrze prezentował się w czasie wystąpień publicznych. Może to być ojciec, brat, kuzyn lub przyjaciel pana młodego, ale musi należeć do jego klanu. Dla wybranego nauczyciela zaklęć pan młody odkłada do *bulum* podczas zaślubin: dwa świńskie żołądki, kreszkę wraz z tłuszczem, jedną świńską nogę, kilka liści drzewa chlebowego i batatów. Ma to być późniejsza forma zapłaty⁴².

Po zakończonych zaślubinach pan młody udaje się do tego mężczyzny i przebywa u niego aż do czasu poznania magicznych zaklęć. W dzień pan młody może odwiedzać swą żonę, która mieszka z teściową. W tym czasie jego małżonka nie wykonuje ciężkich prac, a codziennie smaruje się tłuszczem.

---

⁴⁰ W języku enga tłumaczy się jako „dziękuję”, ale dosłownie oznacza „ty zrobiłaś dobrze”. Zob. Lang, *Enga dictionary with English index*, s. 115; Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 75.

⁴¹ Kyakas, Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, s. 75; Takori, *Some Notes on Customary and De facto Marriages in Papua New Guinea*, s. 304–305.

⁴² Kyakas, Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, s. 77.

czem ze świń i ubiera w strój z zaślubin. Po opanowaniu wszystkich zakłęć pan młody udaje się wraz ze swym nauczycielem do pobliskiej rzeki, aby posadzić roślinę *lepe*⁴³. Sadzi dwie rośliny w kierunku wschodnim i dwie w zachodnim. Posadzone w kierunku wschodnim mają być w przyszłości spożywane przed ważnymi wydarzeniami, np. *sing-sing*, ale mają też służyć jako ochrona przed stosunkiem płciowym w okresie menstruacji żony. Rośliny posadzone w kierunku zachodnim stosuje się w tym samym czasie, służą mężczyźnie do nacierania skóry⁴⁴.

Po posadzeniu rośliny *lepe* nauczyciel zabiera pana młodego i jego żonę do buszu w celu posadzenia *taro* – rośliny, która symbolizuje zdrowie młodych i ich przyszłość, bogactwo i zobowiązanie do zapewnienia pożywienia rodzinie. W wybranym przez siebie miejscu, młodzi siadają naprzeciw siebie z wyprostowanymi nogami tak, aby pan młody mógł położyć swoje nogi na nogach żony. Następnie nauczyciel wręcza im po jednej roślinie *taro* i po jednym krótkim kiju. Pan młody, trzymając kij w rękę, tuż obok żony wykopuje dołek w ziemi, a pani młoda w pobliżu męża. Pan młody sadzi *taro* i wypowiada słowa: „Daj mi twoje serce, tak jak ja ci daję moje. Stańmy się jednym”⁴⁵. Następnie dziewczyna sadzi roślinę, mówiąc: „Daję ci moje serce, a ty daj mi twoje. Bądźmy jednym”. Po posadzeniu *taro* podają sobie ręce i wstają. Nauczyciel oddala się, a młodzi odbywają stosunek płciowy. Przed zbliżeniem młodzieniec zdejmuje spódnicę żony, spluwa na swe dłonie i kładzie je na jej brzuchu, wypowiadając przy tym zaklęcia, mające zapewnić zdrowie i pomóc mężczyźnie zachować młodzieńczy wygląd⁴⁶.

Przez kolejne cztery do pięciu dni młodzi udają się codziennie do buszu, aby odbywać stosunek płciowy. W tym czasie pani młoda spędza noce z teściową, a pan młody śpi ze swoim ojcem. Po upływie tego okresu pani młoda zmienia strój ślubny na ubiór codzienny⁴⁷.

---

⁴³ *Lepe* – wyraz oznaczający tatarak zwyczajny (*Acorus calamus*), występuje w przybrzeżnej strefie wód stojących Eurazji i Ameryki Północnej; aromatyczne kłącze używane w przemyśle spożywczym, perfumeryjnym i leczniczym. Zob. *Nowy leksykon PWN*, red. prowadzący A. Dyczkowski, Warszawa 1998, s. 1753; Lang, *Enga dictionary with English index*, s. 55.

⁴⁴ Larson, *Enga courtship and marriage customs*, s. 20.

⁴⁵ Sroka, *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa*, s. 79; Lang, *Enga dictionary with English index*, s. 70.

⁴⁶ Kyakas, Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, s. 78.

⁴⁷ Larson, *Enga courtship and marriage customs*, s. 20.

W zachodniej części obszaru zamieszkałego przez lud Enga panuje przekonanie, że recytowane przed stosunkiem płciowym zaklęcia mają zbawienny wpływ na zdrowie i wygląd zewnętrzny, zarówno mężczyzny jak i kobiety. Oto przykład zaklęcia, gdzie pierwsze trzy wersety recytuje mężczyzna, a kolejne kobieta:

„Czoło me nie może pokryć się zmarszczkami,
Tłuszcz musi się zachować,
Pozostań tak jak kamień z Imepiaki,
Tłuszcz musi się zachować.
Czoło tego mężczyzny,
Jego skóra, ręce, nogi i twarz nie mogą pokryć się zmarszczkami.
Tłuszcz musi pozostać,
Mężczyzno, musisz być mocny jak drzewo,
Musisz pozostać jak kamień”⁴⁸.

W innych szczepach zamieszkujących kotlinę Ambum i Sau spotkanie nowożeńców nieco różni się od wyżej opisanego. Po nauce magicznych zaklęć nauczyciel zwraca się do przyjaciółek panny młodej, aby przyprowadziły ją w określony dzień do wskazanego miejsca w buszu. W umówiony dzień pan młody naciera całe ciało tłuszczem ze świni i węglem drzewnym, ubiera się w strój podobny do demona i bierze ze sobą dzidę. Gdy dziewczyna z przyjaciółkami idzie przez busz, mężczyzna wyskakuje z ukrycia. Przyjaciółki uciekają, zaś on zmusza swą wybrankę do stosunku płciowego. Jeśli dziewczyna się broni, wówczas straszy ją włócznią. Czasem wystraszonej dziewczynie udaje się uciec do domu. W takiej sytuacji mężczyzna musi zabić świnię i ofiarować swojej żonie z prośbą, aby do niego wróciła⁴⁹.

Po zakończeniu nauki magicznych zaklęć i rytuałach związanych z sakralną ochroną małżeństwa nowożeńcy rozpoczynają codzienne życie.

* * *

Zawarcie związku małżeńskiego u ludu Enga – jak i w całej Papui-Nowej Gwinei – cechuje bogactwo zwyczajów, obrzędów i wierzeń. Zaprezentowane w artykule wydarzenie jest jednym z najważniejszych w życiu nie

---

⁴⁸ Sroka, Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa, s. 80; zob. też Kyakas, Wiessner, *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, s. 78–79.

⁴⁹ Tamże.

tylko dwojga ludzi, ale i całych klanów. Wymiar społeczny zawarcia małżeństwa jest niezwykle ważny, gdyż wiąże ze sobą dwie dotychczas obce sobie społeczności.

Tradycyjny sposób zawierania związku małżeńskiego jest głęboko wrośnięty w mentalność tego ludu, a presja tradycji kształtuje zachowania społeczne danej wspólnoty plemiennej. Analizując przebieg kojarzenia małżeństw, dostrzec można, jakie trudności narzucone przez tradycję spotykają młodych ludzi w tworzeniu własnej rodziny, najistotniejszą sferą są bowiem negocjacje związane z ustaleniem płatności małżeńskiej. W mentalności tego ludu nie jest ona traktowana jako kupno, ale forma obrzędowego podziękowania składanego przez rodzinę i klan pana młodego rodzinie dziewczyny, a szczególnie rodzicom, za poniesiony przez nich trud urodzenia, karmienia i wychowania córki. Przez pośrednictwo nowo poślubionych ludzi powstają więzi będące podstawą ekonomiczną i polityczną obu klanów. Stabilność małżeńska leży w interesie małżonków oraz klanów, bo gdy zagrożony jest związek, interwenują rodziny małżonków. Na ogół presja klanu wystarczy, aby spór został rozwiązany. Rozwód traktowany jest jako porażka i brak umiejętności rozwiązywania konfliktów, gdyż jego skutki dotyczą nie tylko małżeństwo, ale wszystkich członków klanu.

W sferze kulturowej, ekonomicznej i religijnej mieszkańców tej wyspy zachodziły i wciąż zachodzą liczne przemiany, pojawiają się zatem nowe modele i style zawierania związku małżeńskiego, jednakże wartości tradycyjne wciąż odgrywają decydującą rolę w życiu ludu Enga.

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia etapy zawierania tradycyjnego małżeństwa u ludu Enga w Papui-Nowej Gwinei. Na powstanie tego związku składa się bogactwo zwyczajów, obrzędów i wierzeń. Podejmując się opracowania tematu, autor chciał zaprezentować i przybliżyć „inny świat” kultury, pomóc spojrzeć na związek małżeński oczyma mieszkańców Papui-Nowej Gwinei oraz ukazać, jaką rolę dla tej społeczności pełni małżeństwo. Do opracowania zagadnienia autor wykorzystał literaturę przedmiotu oraz własne etnograficzne badania terenowe przeprowadzone podczas pobytu w tym kraju w charakterze katolickiego misjonarza w latach 1986–1987.

W artykule zostały ukazane sposoby kojarzenia małżeństw, szczegóły ustalenia płatności matrymonialnej oraz samo zawarcie związku i formuła wprowadzania do życia małżeńskiego. Małżeństwo, nie tylko u ludu Enga, ale we wszystkich społecznościach Papui-Nowej Gwinei, jest czymś więcej niż uroczystym zawarciem związku między kobietą a mężczyzną, jest początkiem zbliżania się i zacieśnienia

więzi pomiędzy dwoma rodzinami i klanami. Społeczność plemienna stara się o utrzymanie potencjału biologicznego, który decyduje o bezpieczeństwie oraz tożsamości etnicznej i religijnej.

Słowa kluczowe: klan, lud, małżeństwo, plemię, tradycja, zwyczaje i obrzędy.

SUMMARY

The article presents the stages of the traditional marriage of the Enga people in Papua New Guinea. The marriage consists of several different customs, rituals and beliefs. By working on this topic, the author attempted to present and bring closer to the reader a “different world” of culture, to help to look at the marriage through the eyes of the inhabitants of Papua New Guinea and to show what role marriage plays in this community. The article is based on the literature on the discussed subject and his own ethnographic field research conducted during his stay in this country as a Catholic missionary in 1986–1987.

The traditional way of marrying among the Enga people is closely linked to the local tradition. The article shows the ways of matching couples, the details of determining the bride-wealth payment and the marriage itself, as well as the formula for introducing the marital life. Marriage, not only among the Enga people, but also in other communities of Papua New Guinea, is more than just a solemn union between a man and a woman, as it is the beginning of a closer relationship between two families and clans. The tribal community tries to maintain the biological potential that determines security, as well as ethnic and religious identity. A good marriage is considered to be one that contributes to the better functioning of the clan.

Key words: clan, marriage, people, tradition, customs and rituals, tribe.

BIBLIOGRAFIA

- Bęben W., *An Anthropological view of sexuality*, w: *Human Sexuality in Melanesian Cultures*, red. J.F. Ingebritson, Goroka 1990 (*Point series*, no. 14).
- Bęben W., Rosiński F.M., *Tradycyjne małżeństwo na Nowej Gwinei i jego przemiany*, w: *Ludy i kultury Australii i Oceanii. Materiały z VI konferencji naukowej zorganizowanej we Wrocławiu w dniach 25 i 26 listopada 1994 r. przez Katedrę Etnografii Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. B. Kopydłowska-Kaczorowska, F.M. Rosiński, Wrocław 1998, s. 219–235.
- Dworczyk W., *My dzicy Papuasi*, Warszawa 1975.
- Dworecki T., *Słowo wstępne*, w: *Z kraju kamiennej siekiery. Misjonarze werbiści o Nowej Gwinei 1919–1973*, red. T. Dworecki, Warszawa 1975, s. 5–11.
- Gibbs Ph., *Lepe: An Exercise in Horticultural Theology*, “Catalyst”, 18(1988), nr 3, s. 215–234.
- Gibbs Ph., *Titi Pingi. Theology of an Enga Praise Poem*, “Catalyst”, 20(1990), nr 3, s. 117–138.

- Haanstad E., Bogerhoff Mulder W., *Bride-price*, w: *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, red. D. Levinson, M. Ember, vol. 4, New York 1996, s. 151–153.
- Kyakas A., Wiesser P., *From inside the women's house. Enga women's lives and traditions*, Buranda 1992.
- Kozyna A., Rosiński F.M., *Struktura społeczna plemion górskich na Nowej Gwinei, w: Australia i Wyspy Pacyfiku. Ludy i kultury*, red. E. Pietraszek, Wrocław 1983 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, no. 594).
- Kruczek Z.Z., *Działalność misyjna Kościoła katolickiego w prowincji Enga w Papui Nowej Gwinei 1947–1987*, Pieniężno 1991.
- Kruczek Z.Z., *Wśród górali w rajskim buszu. Obraz dzieła misyjnego w PNG na przykładzie katolickiej diecezji Wabag*, Marki – Struga 1997.
- Lang A., *Enga dictionary with English index*, Canberra 1973.
- Larson J., *Enga courtship and marriage customs*, Amapyaka 1988.
- Lehman T., Schaan H., *Brideprice in Enga Marriage*, Amapyaka 1968.
- Mihalic F., *The Jacaranda dictionary and grammar of Malanesian Pidgin*, Port Moresby 1971.
- Nowy leksykon PWN*, red. prowadzący A. Dyczkowski, Warszawa 1998.
- Pańnikowska M., *Ludy świata. Etniczna podróż przez kontynenty*, oprac. D. Maybury-Lewis, W. Davis, tł. A. Karp, Warszawa 2002.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 20, red. H. Zgółkowa, Poznań 1999.
- Spryth L., *Mee enda – Only a woman. Today's Enga women in environment of change*, w: *New Horizons for Melanesian Women*, red. R. Jamieson, Goroka 1975, s. 22–31 (*Point series*, no. 2).
- Sroka A., *Zwyczaje i wierzenia związane z zawarciem małżeństwa u ludu Enga w Papui Nowej Gwinei*, Lublin 2001 (mps KUL).
- Szynkiewicz S., *Małżeństwo*, w: *Słownik etnologiczny, terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa – Poznań 1987, s. 222–225.
- Szynkiewicz S., *Płatność małżeńska*, w: *Słownik etnologiczny, terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa – Poznań 1987, s. 275–277.
- Takori P.L., *Some Notes on Customary and De facto Marriages in Papua New Guinea*, "Catalyst", 16(1986), nr 4, s. 302–314.
- Tumu A. [i in.], *A view of Enga culture*, Wabag 1989.
- Wargacki S., *Papua-Nowa Gwinea*, w: EK, t. 14, Lublin 2010, kol. 1315–1317.
- Wissner P., Tumu A., *Historical vines. Enga networks of exchange ritual and warfare in Papua New Guinea*, Washington 1998.
- Woźnicki A., *W poszukiwaniu człowieka pierwotnego*, Lublin 1994.